

AZERBAYCAN HALI SANATINDA BÖLGESEL ÖZELLİKLER

Yrd.Doç.Dr.Mustafa YILDIRIM
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Local Figures in Azerbaijan's Carpet Art

By their technical and artistic peculiarities flat-woven and pile carpets can be divided into four types: I. Kuba-Shirvan, II. Gyanja-kazakh, III. Karabakh, IV. Tabriz.

Images of men, animals and articles of house-hold are met on Shirvan carpets more frequently than Kuba and Bakü ones. Some designs of border stripes of Kuba-Shirvan group carpets are met in architectural ornaments. Carpets of Kuba-Shirvan type are usually of a small size, with an area of not more than 1-4 square metres, and sometimes it can be 10-15 square metres, exceptionally 20 square metres.

In spite of technological analogy, these two above stated groups of the carpets of Gyanja-Kazakh type differ much in size and artistic features. For instance, the ornamental construction of Gyanja carpets is more complicated than that of Kazakh ones. Kazakh carpets are much larger than those of Gyanja type. The carpets of Gyanja-Kazakh type may be from 3 to 10 square metres. Rarely "dast -khali-gebe" that is to say "carpet complete -set", characteristic to the district of Karabagh or Iranian Azerbaijan, can be met here.

Abovementioned carpets of Karabakh type and its three groups (Karabakh, Jabrail and Shusha) are similar according to their technological and artistic features. Karabakh carpets are notable due to various composition and geometrized floral elements. Carpet completeset "dast-khali-gebe" is widespread in Karabakh.

AZERBAYCAN HALI SANATINDA BÖLGESEL ÖZELLİKLER

Azerbaycan, dünya halıcılık sanatının en eski vatanlarından biridir.¹ Burası,

¹ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarihu't-Taberi IV, Darü'l-Mearif Yayınları, 2.baskı, Mısır 1119 (H); Tarihi Taberi Tercümesi III, Çev: (bilinmiyor), Sebat Basımevi, Konya, 1974, s.111

ırmakları, zengin yeraltı kaynakları, deniz ve dağları,yemyeşil ormanları, yamaçları ve düzlükleri ile en eski zamanlarda insan yerleşimine açılmış ve çok elverişli olan iklim ve coğrafi durumlarıyla; medeniyetin gelişmesi için çok müsait şartlara sahip olmuş bir bölgedir. En eski zamanlardan beri tarihçiler, güzel sanatlardan olan dokumacılık ve kök boyacılığın bu yerlerde geliştiğinden bahsetmektedirler. Azerbaycan'ın Mingecevir civarında yapılan kazılarda elde edilen halı kalıntıları bu sanatın VII.-VIII. yüzyıllarda da gelişmişlik seviyesinde olduğunu göstermektedir. Diğer tarihî sanatlara göre halıdaki bu gelişme orta çağda zirveye çıkmıştır. Azerbaycan halıcılığının olgun devri diye adlandırılan bu devirde yapılmış olan "Şeyh safi" "Ovçuluk","Alpon" gibi halılar dünya çapında Azerbaycan halıcılığının ününü yaşatmaktadır.Tarihin derinliklerinden zamanımıza kadar gelen bu sanat eserleri dünya halı medeniyetinin yıldızları gibidir.² "Viktorya ve Albert" (Londra), "PoldpedZoli" (Milano), "Metropolitan" (Washington), "Topkapı" (İstanbul), "İrane basetan" (Tahran) gibi dünyanın birçok yerinde sergilenmektedirler.³ Azerbaycan halıcılığı asırlardır gelişme kaydederken bazı kesimlerin bedii sanatlarına tesir etmiştir. Birtakım yerlerdeki Şark müzelerinin açılmasına da gereken katkıyı sağlamıştır

Azerbaycan halılarının dokunması için gerekli olan çeşitli malzemeler, yün, ipek, pamuk ve diğer unsurlar tamamen yerlidir. İlme ve atkı iplerinin boyanması için sentetik boyalarla beraber doğal boyalar ekseriyetle kullanılır.Teknolojinin de devreye girmesiyle halıların güzelliği ve ipek gibi olması sağlanır.⁴

Çağdaş Azerbaycan uygarlığının uluslararası normlara uygun havlı halıları 30x50cm'den 400x600cm'ye kadar muhtelif ölçülerde dokunduğu gibi el halısı-heybe şeklinde dokunduğu da görülür. Bunların düğüm sayısı halının kalitesine göre metre karede 160000 den 640000 düğüme kadar ulaşır.Azerbaycan halıları kendisine mahsus teknolojik özelliklere sahiptir ki, bunlar onun güzelliğini, mükemmelliğini ve çağlar boyunca yaşamasını sağlar.⁵

Azerbaycan halıları, estetik ve teknik özelliklerine göre bazı gruplara ayrılır. "Kuba-Şirvan", "Gence-Kazak", "Karabağ" ve "Tebriç" gruplarını oluşturan halıların estetik oluşumunda; geometrik ve bitkisel motiflerden,insan ve hayvan kökenli nakışlardan ve ev aletlerinden stilize edilmiş şekillerden yararlanılmıştır. Asırlardır halk ustaları tarafından geliştirilmiş bu dekoratif unsurlar hayli zenginleşmiştir.

Bazı Avrupa ressamaları da Azerbaycan halılarının bazı örneklerini tanımış ve kendi eserlerinde dekoratif unsur olarak kullanmışlardır.XIX.asırda Azerbaycan halıları dünya ticaret pazarlarını süslemiştir.XX.asrın birinci çeyreğinden sonra imalatının çoğalmasıyla da zirveye çıkmıştır. Tezgahlar yarı mekanikleşmiş çağdaş metal tezgahlar haline getirilmiştir.Halılar,geleneksel birikim,halı eğitimi

² Faruk SÜMER, Anadoludaki "Türk Halıcılık Tarihine Ait En Eski Bilgiler",Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 32, İstanbul, 1984, s.44.

³ Rasim EFENDİOĞLU, Azerbaycan Bedii Sanatkarlığı Dünya Müzelerinde, Işık, Bakü, 1980, s.28.

⁴ Mustafa Yıldırım, "Azerbaycan Halı Sanatı", III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi, El sanatları Bölümü, Konya, 2000, s.54.

⁵ Cafer MUCİRİ, Azerbaycan Halıları, Işık, Bakü, 1983, s.6.

kursları ve Devlet İnce Sanat Enstitüsü vasıtası ile hazırlanmaktadır.

Azerbaycan halkı,kuşaktan kuşağa geçerek olgunlaşmış halıcılık sanatını uygulamalı halk sanatlarının "ak sakalı" olarak ifade eder. Şimdi ise bu sanatın iktisadi,teknik ve bedii meseleleri, boyama işleri ve diğer problematik yönleri ilmî araştırmalar seviyesinde öğreniliyor ve gelecekteki gelişimi için mühim adımlar atılıyor.

Azerbaycan halıcılığının klasik kompozisyonlarının ortaya konulması ve tanıtılması sürdürülmektedir. Bunlardan "Leçekturunç", "Ovçuluk", "Amaçlı", "Dörtfasıl", "Şirvan", "Pirebedi", "Hilebuta", "Tebrizbuta", "Balık", "Haris", "Mir", "Karaca", "Hanlık", "Alpan", "Cici" ve diğerleri sanat aleminde tanınmış kompozisyonlardandır.Şimdiye kadar bunların çok sayıda çeşidi işlenmiştir. Estetik zevkin gelişimi ile ilgili olarak halıların nakış ve renk terkipleri de güzelleşmiştir.⁶

Azerbaycan halı ustalarının meydana getirdikleri hoş renkli ve güzel kompozisyonlu halılar ev hayatında hatta çoğu kış gecelerinde aile hayatına bağbahar havası getirir.Adeta ayaklar altına lale ve yasemen gülleri serilir.Birçok insan Azerbaycan halılarını motif ritmine ve renk armonisine bakarak şiir ve musikiye benzetmiştir.Bu durum hakikaten her insanı doğrudan doğruya böylesi bir değerlendirmeye götürecek biçimde çok açık olarak kendisini hissettirir.⁷

Azerbaycan halıcılığının sanatkar ressamı ve halk ustaları bir sıra tematik sanat numuneleri de ortaya koymuşlardır. Dünyaca ünlü Azerbaycan şairlerinden Nizami Gencevi, Huhammed Fuzuli, İmadeddin Nesimi, Saib Tebrizi,Samed Vurgun ve diğer meşhur sanat adamlarına hasredilmiş resimli halılarla birlikte, Azerbaycan folklorunun önemli ve meşhurlarından "Leyla ve Mecnun" ve "Ferhat ile Şirin" gibi konuları işleyen halılar da dikkate değer eserlerdendir.⁸

BÖLGELERE GÖRE AZERBAYCAN HALILARI

Azerbaycan halılarını teknik ve estetik özelliklerine göre dört grupta toplamak mümkündür.⁹

1. "Küba ve Şirvan",
2. "Gence ve Kazak",
3. "Karabağ",
4. "Tebriz" halılarıdır.

Şimdi bunlar hakkında kısa bilgiler verelim:

I.KUBA ve ŞİRVAN GRUBU

Bu gruba giren halılar üçe ayrılır:

I. Kuba: Bu kısma aşağıdaki yerlerde dokunan halılar dahildir.

- a) Kuba: Burada dokunan "Gence-Kuba", Küba", "Alpan", "Hırdagülçici", "Alçakgülçici" halıları ve Kuba sumaklarıdır.

⁶ Rasim EFENDİOĞLU, Azerbaycan Halk Sanatı, Işık, Bakü, 1984, s.36

⁷ Cafer USTABEYOĞLU, Estetik ve İnce Sanat, Işık, Bakü, 1982, s.32

⁸ Azad NEBİOĞLU, Azerbaycan Edebiyatı,Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi I,Kültür Bakanlığı Yayınlar, Ankara,1993, s.82

⁹ Latif KERİMOĞLU, Azerbaycan Halısı, C.I, Kültür ve Medeniyet Bak. Yay., Bakü, 1983, s.18

- b) Dereci: Derecede dokunan "Karakaşlı", "Şahnazarlı", "Mollakamallı", "Leçedi", "Piredelli", "Bilici", "Ugah", "Çorah" halılarıdır.
- c) Konakkent: Burada "Orduc", "Afurca", "Yerfi", "Gımıl", "Çek", "Gırız", "Cimi", "Hası", "Konarkent", "Arslan", "Han", "Sallamasöğüt" halıları yer alır.

2. Şirvan: Bu kısma aşağıdaki halıcılık merkezleri girer:

- a) Şamahı: Burada "Şirvan", "Kabistan", "Şamahı", "israfil" ve "Erciman" halıları vardır.
- b) Mereze: Burada "Mereze", "Nobur", "Çuhanlı", "Çığırılı" ve Cemcemli" halıları vardır.
- c) Aksu: Burada "Bico", Geşed" ve "Pirhasanlı" halıları dokunur.
- d) Kurdemir: Burada esas itibarıyla "kurdemir", "Şilyen" ve "Sonsar" halıları yer alır.
- e) Gazi Muhammed: Buranın "Hacıkabul", "Şirebiley" kahlan (palaz ve kilimleri meşhurdur.) "Şaki", "Zagatala", "Balaken": Estetik ve teknik özelliklerine göre Şirvan halılarına benzeyen "Celebe" ve "Salyan" halıları da bu kısma girer.

3. Baku: Bu kısma aşağıdaki yerlerin halıları yer alır

- a) Abşeron Yarımadası: "Baku", "Hile buta", "Surahanlı", "Novhanlı", "Geredil", "Gala" ve "Fatmayı" halıları dokunur.
- b) Hızı: Burada "Fındıgan" ve "Gaydı" halılarını ve zililerini ifade etmek yerinde olur.

"Kuba-Şirvan" halı grubuna dahil olan bu üç tipin (Küba, Şirvan, Baku) teknik benzerliğine bakmadan, bu halıların birbirinden farklı olması ayrı tipler olarak değerlendirilmesine sebep olur. Küba tipindeki halıların kompozisyonu, Şirvan tipinin ve Baku'nun "Hilebuta" ve "Hileefşan" istisna tutulursa, Baku tipi halıların kompozisyonu daha mürekkep oluşuyla dikkati çeker.

Kuba ve Baku halılarına nispeten Şirvan halılarında insan, hayvan ve ev eşyaları tasvirlerine rastlanır. Kuba-Şirvan halılarının bordürlerinde yer alan bazı şekiller mimarî süslemelerde de izlenmektedir. Kuba-Şirvan halıları daha çok 1-4m² arası küçük ebadlı halılardır. Fakat Bazan 10-15 m² ye ulaşabilir, istisna olarak ise 20 m² halılar da dokunmuştur.

Kuba-Şirvan halılarının ilmelerinin sıklığı 40x40 dan 55x55'e ulaşır. Buna göre m² de 160.000 - 300.000 ilme yer almaktadır. Daha kıymetli halılarda m² de 400.000 ilme bulunur. Kuba-Şirvan halıları zengin ve mürekkep motiflere, ahenkli ağır renklere sahiptir. Bu halılar Türk düğümü tekniğiyle dokunurlar. Halılar sıkı, yumuşak ve kısa havlıdır. Hav yüksekliği 3 mm'den 6 mm.ye kadardır. Halıların kompozisyonları önceden tasarlanmış olmaları sebebiyle de bir sistemi ve tarihi geleneği devam ettirirler.¹⁰

¹⁰ Hudu Surhay Mehmedoğlu, İ.R.EMİRASLANOĞLU, H.A. NECEFOĞLU, A.A.MÜRSELOĞLU, Nakışların Yaddaşı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1981, s.42; Çeviren: Mustafa Yıldırım, "Motiflerin Dili", S.Ü.İlahiyat Fakültesi dergisi, Sayı:14, Konya, 2002, s.230

II. GENCE ve KAZAK GRUBU

1. Gence: Bu kısma aşağıdaki yerlerin halıları girer:

- Gence: Burada "Gence", "Gadim Gence" ve "Samuh" halıları yer alır.
- Kasım İsmaili: "Çaylı", "Şadlı" ve "Fahralı" halıları
- Kedabey: "Kedabey" ve "Çarıklı" halıları mevcuttur. Bu merkezler Azerbaycan'ın batısında yer alırlar. Ayrıca Çaykent ve Gölkent'de dokunan "Karakoyunlu" halıları da bu sınıfa girer. Bu yerler Ermenistan'a yakın olduğu için bunları yanlışlıkla Ermeni halısı zannedenler olmuştur.

2. Kazak: Bu bölge aşağıdaki yerlerin halılarını ihtiva eder:

- Kazak: "Kazak", "Salahlı", "Şilili", "Kemerli", "Demirciler", "kaymaklı", "Göyçeli", "Öysüzlü" ve "Dağkesemen" halıları yer alır.
- Borçalı: Gürcistan'da yaşayan Azerbaycanlılar tarafından dokunan bu halılar "Borçalı", "Karayazı", Koçhakan", Karacep" ve "karakoyunlu" bölgelerine aittir.

Teknik yönden benzer durumlara rağmen Gence-Kazak halıları ölçü ve bedii özelliklerine göre farklılık arzederler. Mesela, Gence halılarının süslemeleri Kazak halılarına nisbeten daha karışıktır. Kazak halıları ölçü itibarıyla Gence halılarından daha büyük olur. Gence-Kazak halıları 3 m² den 10 m²'ye kadar değişebilir. Bazen bu bölgede Karabağ ve Güney Azerbaycan halıları tipinde halı ve yolluk biçimine rastlanır.

Gence-Kazak halılarının Kompozisyonu daha sade, motif ve desenleri ise Kuba-Şirvan halılarına nispeten daha geometriktir. Gence-Kazak halılarında sarı, yeşil, narinci renklere daha çok rastlanır. Kazak halılarında ilmeler Gördes ilmesidir, ilmeler sık değil orta durumda olur.

Gence-Kazak halılarında ilmelerin sıklığı 25x25 ile 35x35 arasında değişir. Bu halılarda m² de 60.000'den 120.000'e kadar ilme olur. Bazan m²'de 160.000 ilmesi olan halılar da dokunur. Hav yüksekliği ise 6 mm den 12 mm ye kadar olabilir.¹¹

III. KARABAĞ GRUBU¹²

1. Karabağ: Bu gruba aşağıdaki yerlerin halıları girer.¹³

- Berde: "Berde", "Hankervanı", "Aran", "Koca", "Çelebi", "buynuz", "Deryanur", "Açma-Yumma" ve "Balık" halıları ve şedde, verni ve zillire ile müşhurdurlar. Eski sanatkarlar bu gruba dahil olan halılara "Aran halıları" derlerdi. Teknik ve bedii özelliklerin benzerliği bakımından Nahcivan halıları da bu gruba girer.
- Akçabedi: "Lamberan", "Karabağ" ve "Hantirme" berkezlerinde halı dokunur. Burada cicimler de vardır.

¹¹ Latif Kerimoğlu, (Çeviren: Mustafa Yıldırım) "Azerbaycan Halısı", S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8, Konya, 1998, s.317

¹² Tarihi Türk yurdu olan bu bölgede, başka kavimlere de, halı dokuma sanatı Azerbaycan Türkleri tarafından öğretilmiştir.

¹³ Latif KERİMOĞLU, Azerbaijan Art of Carpet-Making, Kültür ve Medeniyet Bakanlığı Yayınları, Bakü, 1983, s.22

2. Şuşa: Bu bölgeye "Malıbeyli", "Lempe", "Bahçedegüller", "At", "Saksıda Güller", "Gülyaylık", "Muncuk" ve "Zermehmer" dahildir.

Karabağ'ın Berde bölgesinde dokunan halılar, XVIII. asrın yarısından itibaren Susa şehrinde merkezleşmiş ve burada çok gelişme kaydetmiştir. Bu sebepten dolayı Karabağ halıları genellikle Şuşa'ya ait olarak gösterilmiştir.

3. Cebrail: "Hanlık", "Karakoyunlu", "Kubadlı", "Kurd", "Kasımuşağı", "Behmenli", "Mugan" ve "Talış" halıları Cebrail kısmına aittir.

Yukarıda adları verilen Karabağ halıları ve onun üç bölgesine (Karabağ, Şuşa ve Cebrail) dahil olan halıları teknik ve estetik özelliklerine göre birbirlerine benzerler. Karabağ halıları kompozisyonlarının çeşitliliği, geometrik ve süslemeleri ile diğer halılardan ayrılırlar. Karabağ'da halı, yolluk ve seccade gibi "halı takımı" dokumaları dayagındır.

Karabağ halıları, başka halılara nisbeten daha büyük ölçülerde olur. Burada $2m^2$ 'den $20 m^2$ 'ye kadar halılar dokunur. Bazen 25 ve $30 m^2$ halılara da rastlanır.

Karabağ halılarında ilmelerin sıklığı 30×30 dan 40×40 'a kadar olur. Yani bir metre karede 90.000 den 160.000'e kadar ilme yerleşir. Bazan her m^2 'de 200.000 ilmesi olan halılara da rastlanır. Bu halılarda havların yüksekliği 6 mm'den 10 mm'ye kadardır.

Karabağ halılarının kompozisyonu Gence-Kazak halılarının kompozisyonuna nisbeten daha karmaşıktır. Karabağ halılarında daha çok geometrikleşmiş bitki motiflerine rastlanır. Karabağ halılarında genellikle altın sarısı, kırmızı, al kırmızı ve kahverengi kullanılır. Karabağ halıları "Gördes Dügümü" ile dokunur. Dügümlerin ekseriyeti iri ve uzun olur. Bu halılarda ilmeler orta ve az sıklığa sahip olsa da, halılar sağlamlığı ve kalınlığı ile farklılık arzeder. Karabağ halıları teknik bakımdan ve dokuma özelliklerine göre Tebriz halılarına çok benzerler. Burada şu önemli konuya da temas edelim ki, Karabağ'a ve Şuşa'ya sonradan gelmiş olan Ermeniler, Halı tekniğini Azerbaycanlılardan öğrenmişlerdir. Nitekim 1886 yılında Şuşa'da bulunmuş Gürcü araştırmacı Zedgenidze: "Bütün halılar Azerbaycan'lı aileler tarafından dokunur. Ermeniler halı dokumayı onlardan öğrenmişlerdir" tespitiyle bu gerçeği dile getirir.¹⁴

Azerbaycan'da iri havlı halılar yere döşenir. Havsız halılar duvara asılır. Çuval ve torbalar erzak için ve yorgan döşek gibi ev malzemelerini korumak için kullanılır. Göçebe olanlar heybe, çul ve eyer üstü olarak. halı ve halı mamulü kullanırlar.¹⁵

IV. TEBRİZ GRUBU

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Tebriz halıları. Karabağ halılarına çok benzerler. Bir bakıma ikisi aynı grupta toplanabilirler. "Güney Azerbaycan'ın başkenti olan Tebriz, kuzey batı İran'da halı üretiminin esas merkezidir. Tebriz halılarını, genellikle düz dokumalar oluşturur. Ayrıca XVI. asırda devrin en mahir

¹⁴ Cafer Muciri, a.g.e., s.8

¹⁵ Latif KERİMOĞLU, Azerbaycan Halıları,II, Kültür ve Medeniyet Bak.Yay., Bakü, 1983, s.23

minyatürçülerinin Tebriz'de olmasıyla halıda motif gelişimi konusunda etkilenmeler olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında halı yapımının birdenbire arttığı ve canlandığı görülür.¹⁶

Fakat günümüzde dokunan Tebriz halıları ilk zamanlarda dokunan halılara kıyasla büyük farklar gösterir. Düğümleri ince olan bu halılarda genellikle sentetik boyalar kullanılmıştır. Son zamanlarda dokunan Tebriz halılarında madalyon, en çok kullanılan desendir.¹⁷

SONUÇ

Türk halıları arasında Azerbaycan halılarının ayrı bir yeri vardır. Tarihi bir Türk el sanatı olmasının yanı sıra Azerbaycan coğrafyasının ve ikliminin de Azerbaycan halılarının meşhur kalitesinin oluşmasında büyük tesiri görülür.¹⁸ Tarıma dayalı yaygın koyunculuk, temelde Türk geleneklerine bağlı mahalli teknik özellikleri, boya, renk, motif zenginliği, desen ve kompozisyon orijinalitesi, halı dünyasında Azerbaycan halılarına önemli bir değer kazandırmıştır.

Azerbaycan halıları dünyaca ünlü kriterlere göre "halı kuşağı" denilen 30-45 kuzey arz derecelerine giren öz Türk yurdunun mahsulüdür.¹⁹ Kaliteli bir halıda aranan evsafi haizdir. Desen ve kompozisyonları köklü bir maziye sahiptir.²⁰ Yün, en elverişli koyun cinsinden elde edilmektedir. Boya, kök ve topraktır. Yaygın bir motif zenginliğine sahiptir. Bütün bu özellikler tarihi Türk halılarının kaliteli dilimlerinden birisi olan Azerbaycan halılarını ortaya koymaktadır.

Geleneksel Türk el sanatlarının başta gelen türlerinden olan halıcılık öteden beri dünyanın ilgisini üzerinde toplamıştır. Bunun içindir ki Tarihu't-Taberî, Mucemü'l-Buldan ve Ahşenü't – Tekasim²¹ gibi en eski ve en muteber İslâm Tarihi kaynaklarında Azerbaycan halılarına yer verildiğini görüyoruz.

Azerbaycan toprakları bitki yönünden de gayet zengindir. Kafkasya'da yetişen 6.000 civarındaki bitkinin dört binden fazlasının Azerbaycan'da mevcudiyeti, halıcılıkta aranan kök boya olayını en mükemmel seviyeye getirmiştir. Dolayısıyla dünya şiir ve edebiyat tarihine Fuzuli, Genceli Nizamî ve Tebrizi gibi büyük şahsiyetler armağan eden Azerbaycan toprakları, dünya halıcılık sanatına ünlü Azerbaycan halılarını armağan etmeyi başarmış bir ülkedir.

Azerbaycan halıları da Türk düğüm tekniği ile dokunmuşlardır. Paralel çift çözgünün her birine ayrı ayrı düğüm atılarak ve atkı ipleriyle sıkıştırılarak dokunan bu halılar dünyanın en kaliteli halılarını teşkil ederler.

¹⁶ Babek OSMANOĞLU, "Azerbaycan Halılarının Tarihi Estetik Meseleleri", Türk El Sanatlarının Dünü Bu Günü ve Yarını Sempozyumu, S.Ü. Türk el Sanatlarını Uygulama ve Araştırma Merkezi, Konya, 1994, s.69

¹⁷ Hermann HAACK, (Çeviren: Neriman Girişken), Doğu Halıları, Baylan Matb., Ank., 1975, s.47

¹⁸ Yakut el-Hamavi, Mu'cemü'l-Buldan, Daru'l-kütübü'l-İlmiye Yayınları, Beyrut,1990, s.156

¹⁹ Şerare YETKİN, Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1991, s.1

²⁰ İsmail Mızı ULU, Merkezi Kafkasya'nın Etnik Kökenlerine Doğru, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.63

²¹ El-Makdisi, Ahşenü't-Tekasim fi Marifeti'l-Ekalim, 3.Baskı, Kahire,1991, s.380

Azerî halılarında kullanılan yüksek kaliteli ve canlı renkli boyalar, doğal boyalardır. Menşei toprak ve bitkidir. XVIII. asrın sonlarına doğru halıcılık dünyasında görülen ekonomik krizlerden Azerbaycan halıcılığı da etkilenmiştir. Bu asırda çıkan yabancılaşma ve özentî cereyanı, sentetik boyaları da beraberinde getirdiği için malzeme kalitesinde ve kompozisyon orijinalitesinde birtakım değişiklikler baş göstermiştir.

Azerbaycan halılarında, diğer Türk boylarına ait halılarda olduğu gibi, genellikle zemini kırmızı ve lacivert renkler kaplar.²² Sarı, kahverengi, ördekbaşı yeşil, siyah ve beyaz ise daha çok bordürlerde ve şeritlerde görülür. Bunlar bize Azerbaycan halılarının Türk halılarına bağlılığını göstermesi yönünden önemlidir.²³

Bu araştırmamızda ele aldığımız Azerbaycan halılarında dikkatimizi çeken bir diğer husus da, genellikle geometrik motiflerin haliya hakim oluşu gerçeğidir. Bitki ve hayvan motifleriyle teşkil edilenlerin az oluşu dikkatimizi çeker. Her iki motifler de büyük ölçüde stilize edilmişlerdir. Haliyü dışardan çepeçevre kuşatan bazen tek, genellikle mükerrer bordürler nefis motiflerle bezenmiştir. Ortada madalyonlar sade düz desenleri Hun gülleri, baklava dilimleri yer alır. Bu desen armonisi gözü yormayan ve sanat zevkini ifade eden bir canlılığa sahiptir.

İşte bütün bu özelliklerin karışımı ve uyumu bizim inceleme alanımızı teşkil eden Azerbaycan halılarının tetkikinde dikkatimizi çeken hususlardır. Azerbaycan halıları bir ekonomik gelir kaynağı olmasının yanı sıra engin Türk ruhunun zengin birer sanat tezahürü olarak büyük mana ifade ederler. Bütün bu özelliklerden çıkaracağımız sonuç, dünya halıcılığında Türk halılarının; Türk halıları arasında Azerbaycan halılarının müstesna bir yeri, önem ve değerinin mevcudiyetidir.

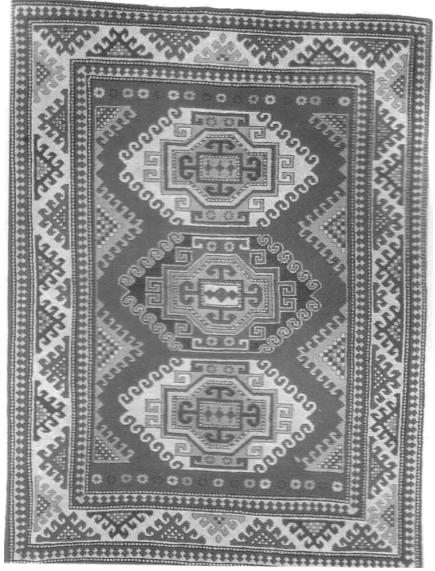
²² Bahaeddin ÖGEL, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, Bahaeddin ÖGEL, Türk Kültür Tarihine Giriş III, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1991, s.96

²³ Mehmet Emin RESULZADE, Azerbaycan Cumhuriyeti, İlim, Bakü, 1990, s.123

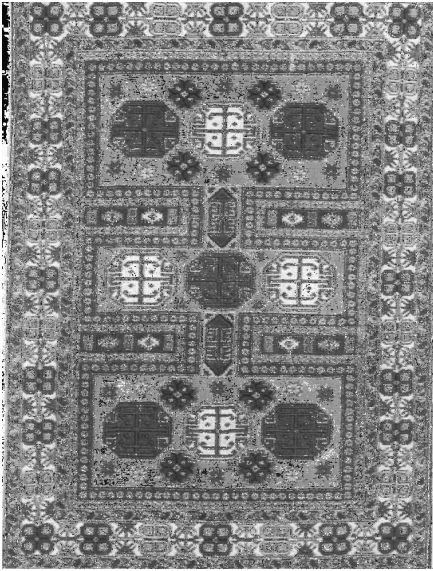

Kazak Halısı

Gence Halısı

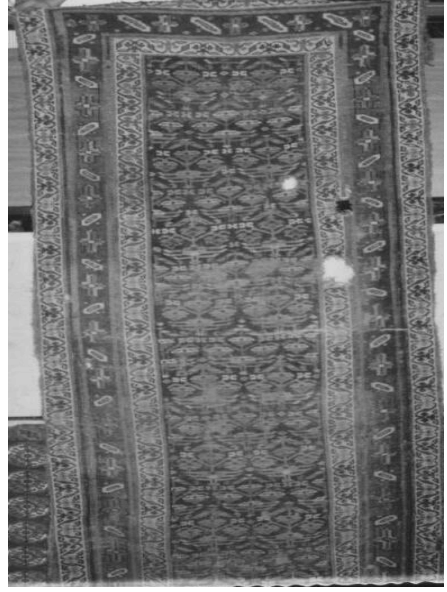
Kuba Halısı

Şirvan Halısı

Karabağ Halısı

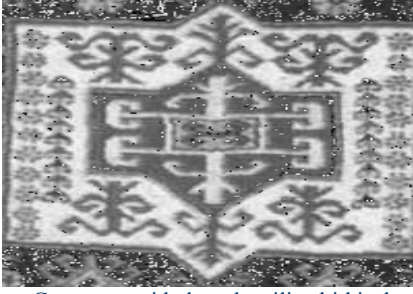
Tebriz Halısı

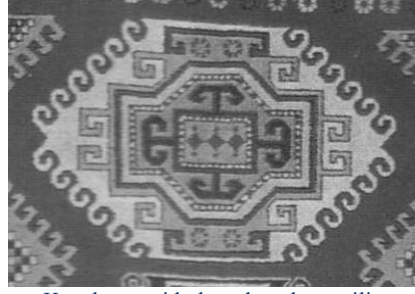
Nesimi'nin 500. Yılı Armağanı

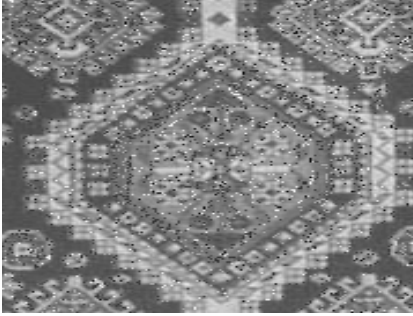
Saib Tebrizi Halısı

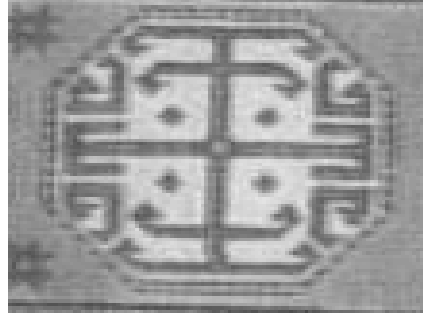
Gence yöresi halısında stilize bitkisel ve geometrik bezemeli madalyon türü.

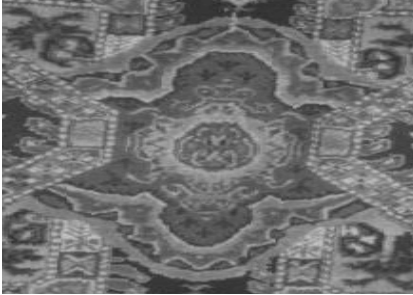
Kazak yöresi halısında çok az stilize bitkisel motifli ve genelde geometrik motif ağırlıklı altıgen madalyon örneği

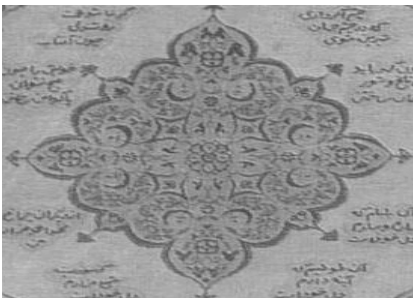
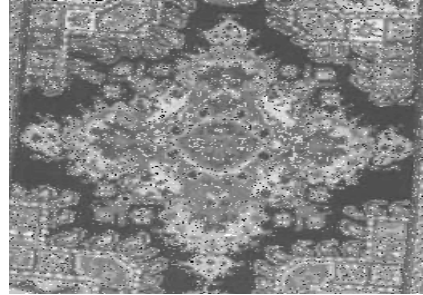
Şirvan yöresi halısında altıgen ve içi stilize bitkisel bazemeli geometrik madalyon tipi.

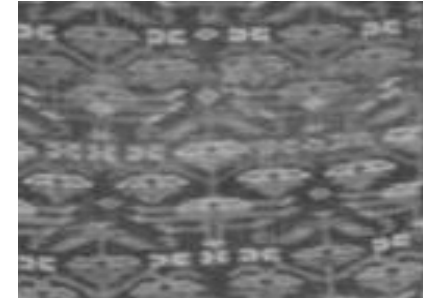
Kuba halısında sekizgen ve zemini simetrik bezemeli madalyon örneği.

Karabağ yöresi halısında bitkisel motifli iki ayrı madalyon türü. Bu madalyonların her ikisi de aynı halıda peşpeşe kullanılmıştır.

Tebriş yöresinde yazı süsleme ve tamamen bitkisel motifli halılara örnek olması bakımından iki ayrı madalyon örneği.

Azerbaycan Halı Sanatında Görülen Çeşitli Motif Çizimleri

